

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת חוקת, תשע"ג
מספר 1021

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

אעברה בארץ אלכסנדר קליין

מובא בפרשתנו (כא:כא-כה) כי משה ביקש מסיחון מלך האמורי רשות לעבור בארצו והבטיח כי עם ישראל לא יגרום כל נזק. תגובתו של סיחון הייתה לא רק סירוב לבקשתו של משה אלא אף יציאה למלחמה נגד ישראל, ובה הובס סיחון, עמו הושמד כליל ושבט ראובן התנחל בשטחו.

ומנגד מובא בספר דברים כי חובה להשמיד את עם האמורי: "לא תחיה כל נשמה. פי החרם פתחרימם החתי והאמרי הפנעני והפרזי החוי והיבוסי פאשר צוף ה' א-להיך".¹ ונשאלת השאלה: איך ייתכן שמשה רבנו ויתר על השמדת סיחון ועמו? הלוא עם האמורי הוא אחד משבעת עממים, ועל פי המובאה הנ"ל יש לכאורה ציווי להחרים אותו. וכך עולה גם מדברי הספרי בעניין קריאה לשלום: "כי תקרב אל עיר – במלחמת הרשות הכתוב מדבר",² כלומר הקריאה לשלום טרם היציאה למלחמה נאמרה רק על העמים הרחוקים! תפיסה הלכתית זו תואמת את פשוטו של מקרא בפרשת הגבעונים:³ הגבעונים הערימו על בני ישראל בהציגם את עצמם כבאים מארץ רחוקה, משום שאילו ידעו ישראל שהם מן העמים הגרים בארץ ישראל, הייתה חובה להחרים על פי הציווי "לא תחיה כל נשמה". אולם ממה שמובא בפרשתנו ובמקומות אחרים בתנ"ך נראה שיש היתר להשאיר בחיים אף את שבעת העממים. הלוא כתוב בספר יהושע "לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון".⁴ מפסוק זה עולה שאילו היו שבעת העממים מוכנים להשלים עם ישראל, היו ישראל מותרים להשאיר אותם בחיים. ואלה דברי חז"ל בעניין זה:

אמר רבי שמואל שלוש פרסטיניות [=כרוזים] שלח יהושע לארץ ישראל עד שלא יכנסו לארץ. מי שהוא רוצה לפנות יפנה, להשלים ישלים, לעשות מלחמה יעשה. גרגשי פינה והאמין לו להקב"ה והלך לו לאפריקי... גבעונים השלימו... שלושים ואחד מלך עשו מלחמה ונפלו.⁵

לפי זה מסיפור הגבעונים עולה קושיה חמורה על תפיסת חז"ל: מדוע היו יושבי גבעון צריכים להערים ולהציג עצמם כבאים מארץ רחוקה? הלוא גם אילו באו כתושבי הארץ הרוצים לכרות ברית שלום עם ישראל היו מתקבלים!

הראשונים נחלקו בעניין זה, ולהלן עיקר שיטותיהם:

הרמב"ם⁶ מתיר להשאיר בחיים את יושבי הארץ ואף רואה בקריאה לשלום חובה גם כלפיהם. הוא חש בקשיים שהועלו לעיל, וכך הוא מתרצם:⁷

מאחר שלא נענו הגבעונים לקריאת השלום הראשונה של יהושע הם חשבו בטעות שאיחרו את המועד ושהחמיצו את הסיכוי להשיג ברית שלום עם ישראל ופחדו שישאלו יהרגו אותם. לכן פנו לדרך של ערמה והציגו עצמם כבאים מארץ רחוקה. הסבר הרמב"ם לתלונות העם ותגובת הנשיאים הוא שהנשיאים כרתו עמם ברית אף שהיה עליהם לשומם למס ולעבדות.

* ד"ר אלכסנדר קליין הוא מרצה לסטטיסטיקה במחלקה למתמטיקה ובבית-הספר הגבוה לטכנולוגיה, ירושלים.

1 ראו דב' פרק כ: טז-יז.

2 ספרי דברים כ' פסקא קצט.

3 ראו יהו' ט: ג-כז.

4 ראו יהו' יא: יט.

5 ירושלמי שביעית ו: א.

6 הלכות מלכים ו: א.

7 שם ו: ו.

אולם מדברי הרמב"ם עולים שני קשיים:

- * לשיטתו אין כל הבדל בין העמים הרחוקים לשבעת העממים. בשני המקרים התנאים לשלום הם קבלת שבע מצוות בני נח, עבדות ומס, ולכן תמוה מדוע יהושע לא דאג להטיל חובות אלו על הגבעונים.
 - * מה פשר הקובלנה שהייתה בפי העם כלפי הנשיאים על שהגבעונים היו מיושבי הארץ? הלא לשיטתו לא הייתה צריכה להיות כל הבחנה בין גויים תושבי הארץ לגויים שאינם תושבי הארץ.
- על פי בעלי התוספות, אין היתר להשאיר בחיים את שבעת העממים, גם אם יקבלו עליהם שבע מצוות בני נח, מס ועבדות.⁸ ברם, חובה זו נכנסה לתוקף רק לאחר מעבר הירדן, ופניית הגבעונים אירעה אחרי כניסתם לארץ ישראל. וכך משמע גם מדברי הראב"ד: "לא שלח להם יהושע להשלים אלא עד שלא עברו את הירדן אבל אחר מיכן אין מקבלים אותם".⁹
- הרמב"ן¹⁰ מבחין בין שלוש רמות:

- * שבעת עממים: כריתת ברית אתם מותנית בעזיבת עבודה זרה, מס ועבדות.
 - * עמים רחוקים, היינו עמים שאינם שייכים גיאוגרפית לתחום ארץ ישראל, אך ייתכן שיעלה בדעת ישראל לכבשם בעתיד: יש לדרוש מס ועבדות אך לא עזיבת עבודה זרה.
 - * עמים רחוקים גיאוגרפית שאין דעת ישראל לכבשם: אין שום תנאי כדי לעשות אתם שלום.
- לפי הרמב"ן יש להבין את פרשת הגבעונים כך: הם הערימו על בני ישראל כשטענו שהם מתגוררים בארץ רחוקה, ועל ידי זה זכו במעמד של עם רחוק שניתן לכרות אתו ברית בלי כל תנאי מקדים.
- אלא שגם אם כאמור אין חיוב גורף להשמיד את שבע האומות, הרי קשה, ושואל הרמב"ן: אף אם על פי דין תורה ניתן לפתוח בשלום גם לשבעה עממים, אם הם נכנעים, יש לדרוש מהם לקיים שבע מצוות בני נח אליבא דרמב"ם או עזיבת עבודה זרה אליבא דרמב"ן, ולהעביד אותם. ומשמע מפשוטו של מקרא שלא הייתה דרישה כזאת בעניין סיחון ועמו: משה רבנו התכוון לעבור בארצו בכיוון ארץ ישראל ותו לא!
- הרמב"ן מיישב את שאלה זו כדלהלן:¹¹ משה רבנו החליט לפי שעה לא להציב כעת כל דרישה מאת העמים המתגוררים בעבר הירדן, בייחוד כשעיקר המאמץ היה לכבוש תחילה את העמים המתגוררים בגבולות ארץ ישראל. בסופו של דבר סירב סיחון לשתף פעולה. אסטרטגיה זו לא יצאה אל הפועל, היות שה' אימץ את לבו של סיחון מלך האמורי ובוזה הפר את תכניתו של משה, עד שארץ האמורי נכבשה וניתנה לשבט ראובן לנחלה. לפי הרמב"ם מדובר כאן באחד העונשים המוטלים על הפושעים: מניעת התשובה מהם:

אפשר שיחטא אדם חטא גדול או חטאים רבים עד שיינתן הדין לפני דיין האמת שיהא הפירעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעים ממנו התשובה ואין מניחים לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאו שיעשה... סיחון לפי עונות שהיו לו נתחייב למונעו מן התשובה שנאמר: "פִּי-הֶקְשָׁה ה' אֶל-לִהְיֶה אֶת-רוּחוֹ וְאִמָּץ אֶת-לִבָּבוֹ" (דב' ב: ל) נמצאת אומר שלא גזר... על סיחון לחטוא בארצו... אלא... חטאו מעצמו ו... נתחייבו למונע מהן התשובה.¹²

הרמב"ם איננו מפרט מה היו עוונותיו של סיחון, משום שהם אינם נזכרים במקרא. מכל מקום עולה מכאן מסקנה מעניינת: לפי הרמב"ם, סיחון ועמו הושמדו בגלל עוונותיו הקודמים של סיחון – יהיו אשר יהיו, ומזה יצא שעבר הירדן התפנה לקולוניזציה של בני ראובן. אילו לא פשע סיחון על פי בחירתו החופשית, הקב"ה לא היה מונע ממנו להיכנע, וכך ייתכן שהוא ועמו היו נשארים בחיים. אין ספק שעובדה זו הייתה משנה את גורלו של עבר הירדן בהמשך תולדות עם ישראל.

⁸ סוטה לה ע"ב ד"ה "לרבות", גטין מו ע"א ד"ה "כיון".

⁹ הלכות מלכים ו: ו.

¹⁰ בפירושו לתורה, דברים כ: י.

¹¹ רמב"ן במד' כא: כא.

¹² הלכות תשובה ו: ג.